

יד
מהרי"ע

שערי יצחק

השיעור השבועי

מפי מרן הגאון
הרב יצחק רצאבי שליט"א
פוסק עדת תימן

נמסר במוצש"ק
ויגש
טבת ה'תשפ"ג ב'של"ד
בבית המדרש "פעולת צדיק"
בני ברק

לק"י

נושאי השיעור:

המשך בעניין השאלה מדוע לא אומרים ויהי נועם וגו' וקדושה דסדרא, במוצאי יו"ט או במוצאי ר"ח וחנוכה ופורים, כמו במוצש"ק.

אימתי מותר לעשות מלאכה במוצאי שבת לפי מנהגינו.

טעמים שהביא מהרי"ץ בע"ח לאמירת ויהי נועם וקדושה דסדרא במוצאי שבת, תוספת דברים בעניין להאריך באמירת ויהי נועם וסדר קדושה, ודברי רבינו בחיי לגבי טעם איסור שתיית מים בערב שבת קודם הקידוש.

ביאור הטעמים הנוספים שהביא מהרי"ץ שם בעניין דלעיל.

שלוש תמיהות על ספר ויצ"ב הכותב כי עיקר הוא הטעם שהביא מהרי"ץ בשם סדר היום וחמדת ימים, ולא הטעם משום להאריך את הזמן לרשעים.

תירוץ לקושיא דלעיל, מדוע לא אומרים זאת גם במוצאי יו"ט, ובירור בעניין מקור האש של גיהנם האם נוצר מנהר דינור היוצא מזיעתן של חיות הקודש, או מחימום יצה"ר של רשעים. נפק"מ אם הסקת האש של גיהנם, נחשבת הַבְּעָרָה מאש מצויה המותרת בלא"ה ביו"ט, או מאש בלתי מצויה.

מסקנת מרן שליט"א להלכה ולמעשה לגבי עשיית מלאכה קודם הבדלה.

שו"ת הציבור.

כל הזכויות שמורות

יוצ"ל ע"י מוסדות יד מהרי"ץ בני ברק

טלפקס: 03-5358404. נייד: 050-4140741

דוא"ל: yad@maharitz.co.il

להאזנה לשיעור דרך הטלפון:

קול יהודי תימן – 072-33-23-642 שלוחה 6

מספר השיעור בקו "קול יהודי תימן" – 673

לשמיעת השיעור במערכת קול הלשון – 03-6171031

השיעור מוקדש לרפואת ידידנו הרב יואב ב"ר יחיא חלא הי"ו.
המקום ברוך הוא ישלח לו רפואה שלימה בכלל חולי עמו ישראל, ויחזקהו
ויאמצהו בקו הבריאות, וימלא כל משאלות ליבו וליבנו וליבכם לטובה ולברכה,
ויקיים עליו מקרא שכתוב [ירמיהו י"ז, י"ד] רָפְאֵנִי יְיָ וְאַרְפָּא הוֹשִׁיעֵנִי וְאַוִּשְׁעָה כִּי
תִהְיֶה אֶתָּה. ועוד יקיים עליו מקרא שכתוב [שמות ט"ו, כ"ו] כָּל הַמַּחֲלָה אֲשֶׁר שִׁמַּתִּי
בַּמִּצְרִים לֹא אֲשִׁים עֲלֶיךָ כִּי אֲנִי יְיָ רָפָאךָ, אֲכִיִּר.

בשם רחמן.

השיעור מוקדש לרפואת ידידנו הרב יואב ב"ר יחיא חלא הי"ו, בעוה"ר הוא נפצע בתאונת דרכים בערב שבת, ביום ששי לפני התפילה בבוקר. המקום ברוך הוא ישלח לו רפואה שלמה בכלל חולי עמו ישראל, ויחזקוה ויאמזוהו בקו הבריאות, וימלא כל משאלות ליבו וליבנו וליבכם לטובה ולברכה, ויקיים עליו מקרא שכתוב [ירמיהו י"ז, י"ד] **רָפְאֵנִי יְיָ וְאַרְפֵּא הוֹשִׁיעֵנִי וְאַוִּשְׁעָה בִּי תִהְלֹתִי אֲתָהּ**. ועוד יקיים עליו מקרא שכתוב [שמות ט"ז, כ"ו] **כָּל הַמַּחֲלָה אֲשֶׁר שְׁמַתִּי בְּמִצְרַיִם לֹא אֲשִׁים עָלֶיךָ בִּי אֲנִי יְיָ רָפְאֵךְ**, אבי"ר.

כמרכן השיעור מוקדש להצלחת הדרך הנולד לנכדי הרב חיים בן הרה"ג משה שליט"א. הוא נולד בשבת בעו"ה, כנראה הברית תהיה בשב"ק הבאה. יהי רצון – השם ברוך הוא יזכה אותו – שיזכה להכניסו בבריתו של אברהם אבינו בזמנו, ויצליח בכל העניינים, אבי"ר.

המשך בעניין השאלה מדוע לא אומרים ויהי נועם וגו' וקדושה דסדרא, במוצאי יו"ט או במוצאי ר"ח וחנוכה ופורים, כמו במוצ"ש"ק.

בשיעור הקודם [מוצ"ש"ק מקץ, דף 11], הבאתי בס"ד שאלה, בעניין אמירת ויהי נועם וסדר קדושה במוצ"ש, כי הטור כתב בשם רבי' עמרם גאון, שהטעם הוא בכדי להאריך לרשעים את המנוחה בגיהנם. אם כן, למה במוצאי יום טוב, לא אומרים ג"כ ויהי נועם וסדר קדושה? וכן לפי דעת האומרים, כי זהו גם בראש חודש, ובחנוכה ובפורים. מדוע לא תיקנו לו' גם אז, רק במוצ"ש? מאי שנא?

אם נאמר שביו"ט הגיהנם כן עובד, לא כמו בשב"ק, אזי אין שום קושיא. אולם גם החיד"א אשר מביא זאת, דהיינו שביו"ט הגיהנם עובד, כתב כי בר"ח הוא לא עובד. א"כ קשה עכ"פ, למה במוצאי ר"ח לא אומרים? ברם כפי שאמרנו אז, בדר"כ נוקטים כי גם ביו"ט גיהנם שובת.

הבאנו על כך תירוץ מבריק, בשם ידידנו הרב יואב חלא הי"ו – שאנחנו מתפללים עליו לרפו"ש – שאמר כי ישנו חילוק והבדל. בשבת קודש, אסורה כל הבערת אש. אולם ביום טוב, הרי מותר להדליק מאש מצויה.

ועל כך הערנו ואמרנו, כי לכאורה זה לא מספיק, וצריך להגיד תירוץ אחר, משום

שבגיהנם צריך כעת במוצ"ש להבעיר את התנורים, וזאת אש שאינה מצויה. אבל כאשר התבוננתי בכך השבוע, נראה לי כי אדרבה התירוץ שלו צודק, שהוא ממש אמיתי, רק שצריך כמה הקדמות להסביר זאת. בעו"ה בהמשך. אולם נתחיל, במה שנוגע להלכה ולמעשה.

אימתי מותר לעשות מלאכה במוצאי שבת לפי מנהגינו.

במוצאי שבת, מתי מותר לעשות את כל המלאכות? יכול להיות, כמה אפשרויות. הרי בתפילה ישנה הבדלה, ועל הכוס יש הבדלה, וישנה אפשרות לומר בפה 'ברוך המבדיל בין קודש לחול'. להלכה ולמעשה, פחות או יותר הדבר ידוע, אבל חושבני כי לא ידוע שהדבר אינו לפי כל הדעות, ואדרבה דעת הרי"ף והרמב"ם והרא"ש היא להחמיר, רק שההלכה למעשה לא נתקבלה כך.

בשלחן ערוך [סימן רצ"ט סעיף י'] נפסק כך, אסור לעשות שום מלאכה, קודם שיבדיל.

ישום מלאכה. לא רק מלאכות שהן מדאורייתא, אלא גם מלאכות שהן מדרבנן. כל מה שאסור בשב"ק, אסור עדיין גם במוצ"ש. לכאורה למה? הרי יצאה כבר שבת? התשובה, אין הכי נמי, מן התורה זה מותר, כיון שכבר יצאה שבת, נראים שלושה כוכבים, ואם עבר גם זמן ה'תוספת שבת' אזי פשיטא שהדבר מותר. גם לפי דעת הרמב"ם, שמצות הבדלה היא מדאורייתא, כמו קידוש, אבל מלאכות מותר לעשות, מן התורה. אולם רבנן, אסרו את זאת.

כך כבר מובן ממה שהמשנה ברורה שם ובס"ק ל"ג [כותב בזה"ל, 'קודם שיבדיל', היינו אפילו משתחשך. כיון שלא הבדיל, עדיין חל במקצת קדושת שבת עליו – ישנה עדיין קדושת שבת חלקית – ואסרו חז"ל במלאכה. זהו איסור של חז"ל. לא מן התורה, אלא מדרבנן.

אם כן, מדרבנן מתי מותר?

על זה ממשיך הש"ע וכותב, ואם הבדיל בתפילה, מותר, אף על פי שעדיין לא הבדיל על הכוס. אם אמר בתפילה, בברכת אתה חונן,

בעל שתילי זיתים, השמיט את דברי הרמ"א הללו, כמובן, כיון שהדבר אינו נהוג אצלנו, וגם שזה לא כפי דעת מרן הש"ע.

הוא מביא את דברי הש"ע שהקדמנו לעיל, אסור לעשות שום מלאכה קודם שיבדיל וכו', ואת הגהת הרמ"א, וכן נשים שאינן מבדילות בתפילה, יש ללמדן שיאמרו המבדיל בין קודש לחול קודם שיעשו מלאכה. וזהו. את כל החלק הבא, שהמדובר רק לגבי מלאכה גמורה וכו', השת"ז לא מעתיק. ואדרבה, הוא כותב ובס"ק כ"ה[ההיפך, בזה"ל, וחייב הוא זה ללמד. זהו 'חייב', ולא רק חומרא.

ודבר קל הוא. מה הבעיא? שהן ילמדו. אפי' נשים שאינן מלומדות, לא חכמות גדולות, בכל זאת הן יודעות להגיד 'ברוך המבדיל בין קודש לחול'. הדבר נפוץ אפי' אצל נשים פשוטות. הדבר ידוע אצל כולם, וכן אצלנו ק"ק התימנים. אין כאן חכמה גדולה. תלמד אותן. למה לזלזל?

והשת"ז מוסיף אומר, ונוהגים שלא להדליק, עד אחר סדר קדושה. דהיינו, אל תסמוך גם על כך, לומר ברוך המבדיל וכו', או אם כבר הבדיל בתפילה. כי נכון שעפ"י ההלכה הדבר מותר, וכמובן שאם הדבר נחוץ לאדם, אם יש לו איזו סיבה דחופה, בודאי שהוא יכול לעשות זאת. אולם המנהג בד"כ הוא, 'עד אחר סדר קדושה'.

מהו העניין בכך?

אומר השת"ז, וכן כתב מ"א בשם זוהר במדבר. א"כ החומרא הזאת, היא עפ"י הזוה"ק.

ואם באנו לחלק בין מלאכה למלאכה – אם נעשה הבדל בין כתיבה ואריגה, שאותם לא, ודברים אחרים מותר – ואפילו איסור של דברי סופרים, אתו לידי תְּקָלָה. אתה מבלבל בכך את האנשים. וכ"ש הנשים. אל תעשה חילוקים. הכל אסור. כי יתבלבלו, לא יבינו את ההבדלים.

למעשה, הדבר אינו כדעת הרי"ף, ולא כדעת הרמב"ם, ולא כדעת הרא"ש. בנדון דידן, השלחן ערוך פסק כדעת הגאונים. לכן לא

את עניין ההבדלה, מותר לעשות מלאכה, אף על פי שעדיין לא הבדיל על הכוס.

ואם צריך לעשות מלאכה קודם שהבדיל בתפילה – אם הוא עדיין לא התפלל, ויש לו צורך לעשות מלאכה. מה יעשה? – אומר, 'המבדיל בין הקודש ובין החול' בלא ברכה, ועושה מלאכה.

מוסיף על כך הרמ"א, וכן נשים שאינן מבדילות בתפילה – דהיינו, אם אינן מתפללות. כי אם הן מתפללות, אזי שיגידו הבדלה בתפילה. אבל בדר"כ, הן לא מתפללות. ערבית דרך כלל לא.

יש ללמדן שיאמרו המבדיל בין קודש לחול, קודם שיעשו מלאכה.

ויש אומרים, דכל זה במלאכה גמורה, כגון כותב ואורג. אבל הדלקת הנר בעלמא, או הוצאה מרשות לרשות, אין צריך לזה.

רבנן לא החמירו, לגבי כל המלאכות, שלא לעשותן לפני שהאדם אמר איזה עניין של הבדלה, אלא דוקא מלאכות גמורות, כגון כתיבה ואריגה. אבל להדליק נר, או הוצאה מרשות לרשות, שהן לא מלאכה גמורה, אפשר גם בלי שום דבר. נשאר כמו מן התורה.

ומזה נתפשט המנהג להקל, שמדליקים נרות מיד שאמרו הקהל ברכו.

כך הרמ"א כותב, כי אצל האשכנזים התקבל ונתפשט המנהג, שאפי' בבית מדליקות הנשים את האש – או בזמנינו את החשמל – כאשר שומעים שבביהכ"נ אמרו ברכו, אפילו בלי שהן יגידו שום דבר. כך הרמ"א מסביר את סיבת המנהג, בגלל שהם סוברים כפי הדעות, שהמדובר רק לגבי מלאכות גמורות.

אבל מוסיף הרמ"א ואומר, כי אין לסמוך על כך. וז"ל, אבל העיקר כסברא ראשונה. דעת הי"א הללו, היא דעה יחידאה. אמנם הוא הסביר זאת, בכדי ליישב את המנהג, אבל העיקר למעשה הוא שאין לעשות שום מלאכה. שילמדו אותן להגיד, 'ברוך המבדיל בין קודש לחול'.

פלא, שגם אצלינו התימנים נוהגים כך. ואכן זהו חידוש, כי בדר"כ מרן בבית יוסף, הולך עפ"י שלושת עמודי ההוראה, אשר בית ישראל נכון עליו. בספרו בית יוסף, הביא מרן את הסוגיא בגמ' במסכת שבת – לא ניכנס לכל פרטי הפרטים, מי שירצה יעיין בפנים – והביא גם את דעת הרמב"ם שכתב בזה"ל, 'הבדיל בתפילה, אסור לעשות מלאכה עד שיבדיל ויאמר המבדיל בין קודש לחול'. נראה שהוא מבין מדברי הרמב"ם, כי הכוונה היא, שלא עוזר שום דבר אחרי התפילה. דהיינו אפי' שהאדם יתפלל, ואמר הבדלה, כל זמן שהוא לא הבדיל על הכוס, אין שום היתר.

לא כתוב זאת במפורש ברמב"ם, אבל כנראה כך הוא הבין מן הלשון, 'עד שיבדיל, ויאמר המבדיל וכו'. אולי אמנם אפשר להבין אחרת, וכדלקמן.

אבל עכ"פ הבית יוסף עצמו כותב, אך לא נתבאר בדבריו, אם צ"ל שם ומלכות, אם לאו. הרמב"ם סתם, לגבי השאלה האם צריך לומר שם ה', או שלא. אבל רש"י כתב במפורש, שזה בלי שום ומלכות, כיון שזה רק להיכר בעלמא. ממשיך הב"י וכותב, והרב המגיד כתב, שהגאונים כתבו, שאם התפלל והבדיל בתפילה, יכול לעשות מלאכה, וא"צ לברכה אחרת. ולזה הסכימו מן האחרונים, ועיקר עכ"ל.

והב"י כותב לבסוף מסקנא, וז"ל, ולענין הלכה, כיון דהרמב"ם והרא"ש מסכימים שאע"פ שהבדיל בתפילה אסור לעשות מלאכה, הכי הוה חזי למינקט – כך לכאורה, אם שני עמודי הוראה, אומרים שהדבר אסור – אלא דסוגיין דעלמא דלא כוותייהו.

כנראה כוונתו, כי רואים ש'העולם' לא קיבל זאת. בפועל, העולם נוהג, נתקבל להלכה למעשה, להורות ולפסוק, שמותר אחרי שהבדיל בתפילה.

וכיון שהבדילו בתפילה, עושין מלאכה. וכדברי הגאונים והאחרונים. וכיון דמידי דרבנן הוא, שפיר דמי למנקט כותייהו לקולא.

סתם הערה בדרך אגב, כאשר מדברים על כללי ההלכה למעשה, דברים שלא נזכרו בש"ע, וכגון לגבי הלכות שמיטה שהש"ע לא כתבם, ישנם כאלה האומרים, שצריך ללכת לפי הכללים שהעלה מרן הב"י בהקדמתו. אולם צריכים לדעת, כי פעמים רבות מרן הב"י עצמו, חרג מן הכללים שלו. הרבה פעמים, הוא פסק כפי כל מיני שיטות, אשר לא היינו מעלים בדעתנו שמרן יפסוק כך. ובנושא דידן, בשלחן ערוך, מרן התעלם מכך בכלל, והביא רק שהדבר מותר. 'אם הבדיל, מותר'. הוא לא מביא בכלל, שישנם המחמירים.

גם מהרי"ץ בעץ חיים [דף ק"נ ע"ב] פסק כך בפשיטות, והתעלם מדעת הרמב"ם. לפני כן כתב וז"ל, נשים חייבות בהבדלה, כשם שחייבות בקידוש. ויש חולקים. על כן לא יבדילו בעצמן, רק ישמעו הבדלה מן האנשים, שעדיין לא יצאו ידי חובה, או יאמרו המבדיל בלא שם ומלכות, ומותרות במלאכה.

וכל אדם שהבדיל בתפילה, מותר בעשיית מלאכה, אעפ"י שלא הבדיל על הכוס עדיין. הנה מהרי"ץ אפילו לא הזכיר בכלל, שישנו מישוה המחמיר בזה, או שיש איזה צד חומרא וכדו'.

א"כ אחת מן השתים. או בגלל שגם אצלינו התימנים נהגו דלא כהרמב"ם, וממילא אין מה להתחשב בכך. או דלמא – גם אם נגיד שהמנהג אינו ברור, אם אתה רואה אנשים שאינם עושים מלאכה אחרי התפילה, אינך יודע האם אולי זה בגלל שהוא לא אמר המבדיל וכו', או אולי בגלל שסובר כי הדבר אסור כד' הרמב"ם, אפילו שהוא כן אמר. מה שברור הוא, שנהגו לסמוך על אמירת 'ברוך המבדיל בין קודש לחול'. אבל לגבי האם סמכו על ההבדלה שבתפילה, הרי אתה לא יודע האם הוא אמר בתפילה, אולי שכח להגיד, ואולי כן אמר.

אם אי אפשר היה לקבוע מצד המנהג, אזי מובן שהלך מהרי"ץ אחר הוראת מרן הב"י והשלחן ערוך, ותהיה מכאן לפי זה ראייה נוספת לשיטתנו הידועה בקונטרס כללי מהרי"ץ שלא

שערי יצחק – השיעור השבועי

לשעה שמבדילין על הכוס, וכדמשמע בלשון הזה"ק. אפילו שעפ"י הזה"ק, המדובר רק על קדושה דסדרא, כפי שאמרנו בגלל עניין הרשעים שבגיהנם, אולם הם מחמירים עוד יותר.

והוא מציין [בהערה 134], וכ"ה בתורת שבת סקט"ו, לחשוש לדעת הרמב"ם והרא"ש ודעימיה, שגם הבדלה בתפילה לא מהני להתיר מלאכות, עד שיבדיל על הכוס. ובארחות רבינו ח"ג [עמ' רל"ז] שהחזו"א והגרי"י קניבסקי זצ"ל הקפידו על כך. וכ"כ בשו"ת אור לציון ח"ב [פכ"ב אות י"א]. תשובות והנהגות ח"א [סי' רס"ה] ועוד.

עיינתי שם בשו"ת אור לציון וראיתי שאכן החמיר בכך, אבל הוא אומר כי זה רק לגבי מלאכות דאורייתא. הוא עשה פשרה. תחמיר לגבי מלאכות דאורייתא, שלא לעשותן.

לענ"ד אפשרי הדבר לא בתורת 'הוראה', אלא אדם הרוצה להחמיר לעצמו, אין מי שיאמר לו לא להחמיר. אדרבה, המחמיר תבוא עליו ברכה. אולם לגבי להורות לאחרים, מה שכתוב בשלחן ערוך זאת היא ההוראה, זאת ההלכה למעשה. ובפרט שכך העולם נוהג. מנהג ישראל, תורה הוא.

טעמים שהביא מהרי"ץ בע"ח לאמירת ויהי נועם וקדושה דסדרא במוצאי שבת, תוספת דברים בעניין להאריך באמירת ויהי נועם וסדר קדושה, ודברי רבינו בחיי לגבי טעם איסור שתיית מים בערב שבת קודם הקידוש.

לפני כן, מהרי"ץ מביא בעץ חיים [דף קמ"ט ע"א], את הטעמים לאמירת ויהי נועם וסדר קדושה במוצ"ש.

וז"ל מהרי"ץ שם, אומרים סדר קדושה, לעורר הרחמים, כמש"ל. וכאשר משלימים ישראל סדריהם, פושעי ישראל אומרים, אשריכם ישראל הצדיקים שומרי התורה, אוי להם שלא זכו בה. אז מכריז דומה ואומר, ישובו רשעים לשאולה. ולפיכך מאריכים בויהי נועם, כדי לאחרם מלשוב לגיהנם.

אמרנו לגבי כך – אני הקטן מחזק בס"ד את העניין הזה בזמן האחרון – כי יש להאריך,

קיבלנו הוראות רבינו הרמב"ם אלא במקום שמנהיגנו כמותו.

*

כמרכן גם מהרח"כ בפירושו שם טוב על הרמב"ם [בפרק כ"ט מהל' שבת הל"ז], כנראה הבין שמ"ש הרמב"ם הוא לאו דוקא, ולא צריך דוקא שם. אבל בכל אופן, הוא מעיד לגבי המנהג.

הרמב"ם שם כותב כך, מדברי סופרים לקדש על היין, ולהבדיל על היין. הכוונה היא, כי הקידוש וההבדלה לדעת הרמב"ם זה מדאורייתא, רק לא על היין, אלא בדברים. צריכים להגיד דברי שבח בקידוש, ואח"כ להבדיל בפה, באמירה. מן התורה, לא כתוב יין. אולם חז"ל תיקנו, 'זכור' – זכרוהו על היין, זכרו כיון לבנון, ישנם עניינים בכך.

ממשיך הרמב"ם וכותב, ואף על פי שהבדיל בתפילה, צריך להבדיל על כוס.

כותב על כך בשם טוב, ומשמע דאפי' לא אמר ברוך, ולא שם, אלא המבדיל בין קודש לחול, סגי. כפשטא דלישנא דנקטו התם בשבת בפ' שואל [נדף קנ"ד], וכן משמע מפירוש רש"י ז"ל שפירש, דלהכירא בעלמא היו אומרים כן, כדי ללוות את המלך, ועושין מלאכה ואח"כ מברכין על הכוס ברכה גמורה עכ"ל. וכן העיר הר"ן ז"ל בפסחים על דברי ההלכות שם, וכתב דדברי רש"י ז"ל עיקר ע"כ.

והכי נהוג עלמא בעת הצורך, לומר ברוך המבדיל בין קודש לחול, בלי הזכרת שם ומלכות.

[מה שכתב השם טוב, והכי נהוג עלמא. אפשר דלא קאי אלא על נוסח האמירה, שעליה דיבר בכללות דבריו, ולא למימרא שהמנהג כדעת הרמב"ם ולא כדעת מרן. איתמר].

*

המעניין הוא, שישנם דוקא כמה גדולים אשכנזים וספרדים, אשר מחמירים כדעת הרמב"ם.

בפסקי תשובות [ח"ג דף תקצ"ד] הביא כך, המדקדקים מחמירים על עצמם, שלא לעשות שום מלאכה גם אחרי קדושה דסדרא, עד

להטעים ולהנעים, באמירת ויהי נועם וסדר קדושה, מכיון שהדבר חשוב מאד, גם לעצמינו. ובכלל, לחזק את העניין של יראת העונש, את היראת שמים, שהאדם נזכר שיש דין ויש דיין, ושהוא עתיד ליתן את הדין. ולדעת כי גיהנם זהו דבר איום ונורא, ממש מבהיל, אפילו שניה אחת להיות שם, זהו צער איום ונורא, אשר בעוה"ז אי אפשר לסבול זאת, כי האדם לא ימשיך לחיות במצב כזה.

*

ישנו דבר הדומה לכך, שכותב רבינו בחיי בפרשת יתרו, על הפסוק [שמות כ', ז'] זָכוֹר אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת לְקִדְשׁוֹ. אחרי שהוא מביא את המדרש שהבאנו בזמנו [מוצש"ק וישלח התשפ"ג], מה שטורנוסרופוס שאל את רבי עקיבא, ורע"ק הביא לו ראיה לשב"ק, ואכן הוא לא הצליח להעלות את אביו בשבת באוב וכו'. והוא אמר לו, וכשהסדרים נשלמים, מלאך שמו דומה, שהוא ממונה על הנשמות, בא ונוטל נשמות של אותם אנשים ומקלען לארץ. הדא הוא דכתיב, אֶרֶץ עֵיפָתָה כְּמוֹ אֶפֶל צִלְמוֹת וְלֹא סִדְרִים [איוב י', כ"ב]. צאו לְמוֹת וכו'.

אומר רבינו בחיי, וזה שנהגו כל ישראל, שאין ממהרין בויהי נועם ובסדר קדושה, אלא מחשיכין הרבה, ואומרים אותו בנחת.

אנחנו דייקנו בזמנו מלשון הטור שכתב, שזה 'במקצת מקומות'. אולם רבינו בחיי כותב, 'נהגו כל ישראל'. כנראה, או שהוא התכוין על רובם, או שהוא לא ידע שישנם ארצות שלא נהגו. וכבר העיר מעכ"ת לפחות במקום אחד, על סגנון כזה שכתב המשנה ברורה, שלא ידע מנהג תימן. איתמר]. אבל כפי שאמרנו, בכל אופן בודאי שזהו דבר אשר ראוי להנהיגו, אפילו שלא נהגו, כי הדבר חשוב מאד. הנושא צריך חיזוק.

כעת תראו מה הוא מוסיף בזה"ל, ומן הטעם הזה, אמרו רז"ל לאסור לשתות מים ערב שבת בין השמשות. בערב שבת בין השמשות, אסור לשתות מים.

הוא שנמצא במדרש, שכל השותה מים בערב שבת בין השמשות, הרי זה גוזל את המתים.

בהמשך הוא מביא, כי ה"ה לגבי מוצאי שבת. כידוע, גם בזה ישנם עוד עניינים. הדבר אינו מצד הדין, כי מצד הדין אין איסור לשתות מים לפני הקידוש, או לפני ההבדלה.

והערת העורך: בשע"ה משמע שישנו הבדל בין ע"ש למוצ"ש, כי לגבי ערב שבת זהו איסור, כמ"ש בסי' נ"ט סעיף ד' בזה"ל ז'משהגיע בין השמשות, אסור לטעום כלום, ואפילו מים, לפני הקידוש. ואילו לגבי מוצ"ש משמע כי זה בגלל סכנת אסכרה, כמבואר בסי' ס"א סעיף ז', ז'לכן נוהגים שלא להניח אפילו לתינוקות וכו', כי חמירא סכנתא מאיסורא.

תשובת מרן שליט"א: ההערה נכונה. אבל כוונתי היתה מצד עיקר הדין לפי משמעות הרמב"ם בפרק כ"ט משבת הל"ה, כמו שביאר הרב המגיד שם.

הרמב"ם כותב, שאסור לשתות יין לפני הקידוש. אבל לגבי שתיית מים, הרב המגיד כותב במפורש שמותר. אולם למעשה, נהוג להחמיר. לא שותים מים, אפילו לילדים לא נותנים לשתות מים לפני כן.

וידידנו הראח"כ שליט"א העיר כאן בזה"ל, משמע מדברי מעכ"ת שגם לפני הקידוש אפילו לילדים לא נותנים לשתות מים. זכור לי רק לפני הבדלה. ועיין ענף חיים בסדר מוצאי שבת עכ"ל נר"ו.

אך עיין מ"ש בס"ד בשלחן ערוך המקוצר הל' חינוך הקטנים סימן ע"ד הערה ז'. יב"ן].

רבינו בחיי, מביא מקור לכך מן המדרש, שם כתוב כי מי ששותה מים בע"ש, הרי הוא גוזל את המתים. מה הפירוש?

תשמעו מה הוא אומר, וכיוונו בזה, לקבוע בנפש אמונה, שיש לרשעי ישראל מנוחה בשבת בגיהנם.

מובן כי היה לחז"ל עניין לעשות דברים, בכדי שהאנשים יחושו וירגישו, כי בשבת יש הפסקה של מנוחה לרשעים בגיהנם. בשביל מה צריך זאת? בכדי לזכור, להעמיד זאת מול העיניים. לקבוע בנפש, לא מספיק שהאדם יודע, אלא לחזק את זאת.

כמרכז לענייננו, לגבי ויהי נועם וגו', במוצאי שבת. אם דבר זה נצרך בזמן חז"ל ובזמנו של רבינו בחיי, כל-שכן וקל וחומר בזמנינו.

ביאור הטעמים הנוספים שהביא מהרי"ץ שם בעניין דלעיל.

מהרי"ץ כותב בהמשך כך, ואין מדליקין אש, עד שישלימו ישראל סדריהם, לפי שגורם לאש של גיהנם שידלק קודם זמנו. אם אדם מבעיר אש מוקדם במוצאי שבת, הוא גורם שמסיקים אש בגיהנם. כי מה שעושים פה בעולם הזה, הוא משפיע גם בשמים ממעל, כמו שאמרנו.

ברצוני להגיד לכם, כי אני מכיר בראש ובראשונה זאת מאבא מארי זצ"ל. זכורני כי בילדותי היינו אורחים באיזה מקום, והדליקו שם פתאום את האור לפני ההבדלה, והוא ממש נבהל ואמר, 'אוי ואבוי, רחמנא ליצלן'. אתם יודעים מה עשיתם? עכשיו מבעירים אש בגיהנם, בגלל שאתם הדלקתם. ע"כ נכנס בי חזק העניין הזה, מפני הרתיעה הזאת. מי שהאמונה הזאת קבועה לו בנפשו, רואים שהוא מזדעזע מכך. היה נראה לי בתורת ילד, שהוא רואה ממש במרעיניו שבגיהנם הבעירו את האש.

ממשיך מהרי"ץ וכותב, והנענשים בגיהנם, מקללים אותו וכו'. ואם ממתין עד שישלימו ישראל סדריהם, מצדיקים עליהם את הדין וכו'. אח"כ הוא מביא טעם, בשם נימוקי מהרי"ץ. חושבני כי כבר הבאתי זאת [ועיי' בשיעור מוצש"ק וישלח התשפ"ג בשל"ד]. מהרי"ץ מביא שם, כמה וכמה טעמים.

לאחר מכן כתב מהרי"ץ כך, ואומרים סדר קדושה אחריו, מן הטעם דלעיל, כדי להתעכב מלחזור הרשעים לגיהנם.

ועוד טעם אחר – כעת הוא כותב טעם חדש – מפני שהרשעים של גיהנם מצדיקין עליהם את הדין, ועניין הקדושה היא קבלת עול מלכות שמים. לא סתם אומרים כעת קדושה, אלא הקדושה הזאת, מְשַׁמְעָה שזה גם מה שהרשעים אומרים. שמקבלים עליהם הרשעים, ומצדיקין את הדין עליהם. הם מצדיקים עליהם את הדין שמקבלים ענשים קשים שם בגיהנם, ואומרים

וכשהם – הרשעים – יוצאין בערב שבת, הם שותים ורוחצים ומצטננים במים. עד עכשיו בערו ונצלו בחום של גיהנם. עד שהשונה מים באותו שעה, הוצרכו לומר שהוא גוזל אותן מהם, ועשו את השונה גולן ומחוסר אמונה.

אנחנו לא מבינים, מה הפירוש? גם אם ישנם מים ממש בגיהנם, זה שם. וכי הם לוקחים את המים מן העולם הזה? איננו מבינים את הדברים, באופן מושלם. אולם מה שברור הוא, שיש לדעת כי ישנו קשר בין העולמות העליונים לבין העולם שלנו. אנחנו חושבים, כי מה שאנחנו עושים הוא פועל רק כאן. כותב על כך בעל נפש החיים, בתחילת השער הראשון, שיהודי לא יחשוב שהעבירה שלו אינה מזיקה, והתפילה שלו אינה מועילה. צריכים לדעת, כי מה שהרשעים עושים, אומות העולם, הנשמה שלהם לא מזיקה. מה שטיטוס עשה, זה לא מזיק. אולם אם יהודי עושה עבירה, זה איום ונורא, כי הדבר מיד משפיע בעולמות העליונים. וכן לצד הטוב, מלה של יהודי, כל פעולה. כדכתיב [תהלים ס"ח, ל"ה] תָּנוּ עֵז לְאַלְהֵים.

ישנם דברים, שאינם נראים בעיניים שלנו, ולא בהבנה שלנו, אבל בכל אופן, בכדי לתת הרגשה זאת באופן מעשי, לכן אחז"ל אל תשתה מים, מכיון שהרשעים צריכים את המים האלה כדי להתרחץ ולשתות, יש להם עכשיו מנוחה. 'לקבוע בנפש אמונה'.

ממשיך רבינו בחיי וכותב, ומטעם זה אין אנו אומרים בערבית של שבת והוא רחום, מפני ששלשה מלאכים והם משחית אף וחמה – כפי שנאמר, וְלֹא יִשְׁחִיתוּ, וְהִרְבָּה לְהָשִׁיב 'אָפוּ', וְלֹא יַעִיר כָּל יִחְמָתוֹ [תהלים ע"ח, ל"ח] – שהם ממונים על הרשעים ביסורי גיהנם, אין להם רשות בשבת.

وهוא חוזר וכותב עוד הפעם, וכדי לקבוע בלב – שהדבר יהיה נטוע חזק בתוך הלב, קבוע כמו מסמר – שהרשעים יש להם מנוחה בשבת, ואין אותם ממונים שולטים עליהם בשבת. ושלשתם רשומים בפסוק והוא רחום.

'קדוש קדוש וגו'. מגיע לנו מה שהקב"ה עושה לנו, בצדק משפטו, המשפט של הקב"ה הוא אמת ויציב. הם מקבלים ומצדיקים עליהם את דין שמים.

ויש באותו סדר – מה שאנחנו אומרים אחר כך בהמשך, ב'תחנונים' – פסוק והוא רחום, שמתפללים לאל יתברך ויתעלה, שיכפר עון ולא ישחית. וכן אנחנו מתפללים עליהם שיקל מעליהם עול הכבוד ולא יעיר כל חמתו (סדר היום וחמדת ימים).

א"כ אלו שני דברים. ראשית, הרשעים מבקשים על עצמם, שהקב"ה יכפר להם על עוונם. דבר שני, שגם אנחנו מבקשים עליהם.

בגלל זה, ישנה געיא באות וא"ו, שבמלה 'ולא' ישחית. ו-לא. וא, זה מבהיל. אוי ואבוי. 'יש' – חית, יש מלשון אש, דהיינו אֶשָּׁה שלִגְיָהֶם. כך אנחנו אומרים כאן בבית מדרשנו פעו"צ, וְלֹא בגעיא, וכן 'ישחית' [עיין שיעור מוצש"ק ראה התשע"א].

כעת מהרי"ץ מוסיף, ועוד טעם אחר, דכיון דצריכים אנו להבדיל בין קודש לחול, משום קדושת שבת לחול, אנו אומרים סדר קדושה, להבדיל בין קדושת אלהינו יתברך ויתעלה לשאר קדושות, כי הוא מובדל ומופרש מג' עולמות ב"ע.

הוא מסביר, מה הקשר והשייכות בין קדושה לבין הבדלה? כי בהבדלה אנחנו אומרים, המבדיל בין קודש לחול ובין אור לחושך ובין ישראל לגויים וכו', ואומרים קדושה כדי להגיד שהקב"ה הוא קדוש ומובדל מכל העולמות. הרי ישנם ארבעה עולמות, אבי"ע, אצילות ב'ריאה י'צירה ע'שיה. א"כ שלושת העולמות ב"ע – בריאה יצירה עשיה – עשיה זהו העולם שלנו, וישנם עולמות מעל זה, ואחרי הגלגלים יש עולם המלאכים וכו', יש את עולם הכסא, ואח"כ יש את עולם היצירה. כמה שהעולמות האלה עולים, כמה שהם יותר גבוהים ורוחניים, יותר רחוקים מן הגשמיות, ק"ו מן העולם שלנו, אולם הקב"ה הוא שונה ומופרש מהכל.

וע"כ לעומתם משבחים ג"פ קדוש. קדוש, ועוד פעם קדוש, ובפעם השלישית קדוש, להורות כי הקב"ה מובדל ומופרש משלושת העולמות. לכן זה שלוש, קדושה משולשת, כנגד שלושת העולמות הללו.

ממשיך מהרי"ץ וכותב, בשם סדר היום וחמדת ימים, כי לכן ישנו הבדל בין שבת לבין יום טוב. מהו ההבדל? הרי גם במוצאי יו"ט, ישנה הבדלה? למה לא אומרים גם אז את סדר קדושה כמו במוצ"ש? על כך הוא אומר, שההבדל הוא, כי לגבי שבת הקדושה היא חמורה. אולם לגבי יום טוב, נכון שישנה קדושה, אסור לעשות בו מלאכות, אולם ישנם הרבה מלאכות שהן מותרות, כגון לצורך אוכל נפש וכו'. הקדושה המיוחדת, היא בשב"ק. ע"כ לא עשו זאת ביו"ט, כיון שהיו"ט ההבדלים הם לא כ"כ גדולים.

כך הוא כותב, ועל כי קדושת שבת חמורה משאר קדושת יו"ט, לא ניתקן אלא אחר קדושת שבת לבד (סדה"י וחמ"י).

וכעת מהרי"ץ מוסיף, טעם נוסף. וז"ל, ואני הצעיר שמעתי בילדותי עוד טעם נכון על זה, והוא דאיתא בזוהר חדש, שהעולם מתקיים ועומד על שלושים צדיקים בכל דור וכו'. ואז הוא אומר, כי שלושים הקדושות הם כנגד שלושים צדיקים, כמו שהרחבנו בס"ד בעבר.

אלו כל הטעמים, שמהרי"ץ מביא לגבי העניין הזה.

שלוש תמיהות על ספר ויצ"ב הכותב כי עיקר הוא הטעם שהביא מהרי"ץ בשם סדר היום וחמדת ימים, ולא הטעם משום להאריך את הזמן לרשעים.

אני קצת מתפלל, על ספר ויצ"ב [חלק שני פרק שמיני סימן ט"ו, הכותב כי הטעם הזה – מה שמהרי"ץ הביא בשם חמדת ימים, שזה 'כדי להבדיל בין קדושת אלהינו לשאר הקדושות' – זהו הטעם העיקרי. דהיינו, מה שרבי' עמרם גאון כותב, וכן הטעמים האחרים, זה לא כ"כ חשוב, כי הטעם הזה הוא הטעם העיקרי. אינני יודע, מאיפה הוא לקח זאת? מי אמר לו, שזהו הטעם העיקרי? אם היה כותב זאת בשם עצמו,

אצלם היו מזמרים, אומרים את זה בשירה ובזמרה, בכדי להרחיב ולהאריך בזה.

דרך אגב, נראה כי מהרי"ץ בכוונה השמיט זאת, כי את זה בודאי שאיננו נוהגים בקהילותינו. כאשר מהרי"ץ העתיק את החמדת ימים, הוא דילג על המלים הללו. אמנם מהרי"ץ דילג שם על עוד דברים, אבל אלו דברים שאינם עיקריים. מהרי"ץ הביא את הדבר העיקרי.

שאלה מהקהל: חמדת ימים או סדר היום?

תשובת מרן שליט"א: שניהם. סדר היום, וחמדת ימים. החמ"י ג"כ מעתיק את סדר היום, רק שהחמ"י אינו מציין מקורות. הוא סמך על מה שכתב בהקדמתו, כי הוא מלקט מהרבה ספרים, אבל לכן הוא איננו חייב להביא את שמותם. מדובר כמובן על ספר חמדת ימים הספרדי, לאפוקי התימני שהוא חיבורו של מהר"ש שבזי על התורה. מהרי"ץ מביא במפורש את שניהם, סדר היום וחמדת ימים, בשמם, כדרכו.

בעל סדר היום כותב כך, ואח"כ יאמר סדרא דקדושה. ונהגו לומר אותו בזמר.

בעל חמדת ימים דייק וכתב, יש לאמרה בזמר, וכדלקמן ד"ה בהתחלה. מובן שהוא ממליץ על כך. לא שנהגו כך אצלו. אבל סדה"י כתב, נהגו לומר אותו בזמר. ומהרי"ץ בכלל דילג על כך, לא הביא זאת בכלל.

ממשיך סדה"י וכותב, כדי להתעכב בענין, שיתאחרו מפני כך רשעים של גיהנם מלחזור לדינם. ובזה מרחמים עליהם, שאינם חוזרים עד שיגמרו כנסיה אחרון אחרון של ישראל, לומר סדרא דקדושה. וכל המתעכב, משובח מפני זה, ומתברך מפייהם של הרשעים ג"כ. ומה שנהגו לומר קדושה דובא לציון במ"ש, הוא מפני להתעכב על הענין שזכרנו.

את זאת הוא מביא, בתורת הטעם הראשון, ונראה אם כן אדרבה כי זהו הטעם העיקרי. אמנם הוא לא כותב זאת במפורש בשם רבי עמרם גאון, אבל זאת היא 'הסיבה' הראשונה.

מה טוב. אבל נראה מדבריו, שהוא מבין כי כך הם אומרים.

הוא כותב כך, בכל מוצאי שבת, לרבות גם שבת שחל בו יו"ט, שיוצאים ממנו לחול או לחול המועד, תיקנו חכמים לומר בו סדר קדושה. ועיקר טעמם, כתב רבינו משה בן מכיר ז"ל בספר סדר היום [סדר מוצאי שבת] וז"ל, תיקנו לומר סדר קדושה במוצאי שבת דוקא, והטעם דכיון שצריכים אנו להבדיל בין קודש לחול משום קדושת שבת לחול, על כן תיקנו לומר בו סדר קדושה, להבדיל בין קדושת אלהינו יתעלה ובין שאר קדושות, להורות שהוא קדוש ומובדל משלשה עולמות שהם עולם השפל, ועולם הגלגלים, ועולם המלאכים. ומשום כך אנו אומרים שלש פעמים קדוש, לכוונת הענין הזה. ומפני שקדושת שבת, חמורה יותר משאר קדושות של ימים טובים, לא נתקן לאמרו אלא אחר קדושת שבת לבד. והוא טעם מספיק בסברא נכונה עכ"ל.

וכן ראיתי למהר"י צאלח ז"ל בעץ חיים [חלק א', סדר מוצאי שבת] שמסכים לטעם זה, והוא מביאו בשם סדר היום, ובשם הרב חמדת ימים עיי"ש. דלא כדמשמע מלשון הטור [רס"י רצ"ה] דאמירת סדר קדושה גופה הוא כדי להאריך מנוחה לרשעים, עיי"ש.

לדבריו, כביכול הטעם הזה, הוא אינו כמו הטעם השני. לכאורה, מי אמר שהטעמים חולקים? וכי סדר היום בא לדחות ולחלוק על רב עמרם גאון והטור? הם מביאים כמה טעמים, וגם את הטעם הזה. למה להגיד, שהאחד כנגד השני? שזה עיקר, וזה טפל?

יתירה מכך, מי שיעיין בספר סדר היום עצמו, יראה כי אדרבה, הוא מחשיב את הטעם של רבי עמרם גאון, יותר מהטעמים האחרים.

*

בעל סדר היום כותב כך, יאמר סדרא דקדושה. כעת הוא אומר דבר חידוש, בדרך אגב, ונהגו לומר אותו בזמר.

אנחנו אמרנו כי יש להאריך בכך, להגיד זאת בנעימה. אבל הוא אומר, כי לא זו בלבד.

ואח"כ הוא אומר, עוד אפשר לתת טעם. מובן כי עכשיו הוא בא לומר מעצמו, טעם נוסף. אולם הטעם העיקרי, הוא מה שכתב מקודם. וכעת זהו טעם אחר שהוא מביא. מפני שרשעים שלגיהנם, מצדיקין עליהם את הדין, כמ"ש רז"ל על פסוק ותהלים פ"ד, [ז] עֲבָרִי בְּעֶמְקַ הַבְּכָא מַעֲנִן יִשְׁתַּחֲוֶהוּ גַם בְּרָכוֹת יַעֲטָה מוֹדָה, כדאי בשבת. כוונתו למאמר הגמרא במסכת עירובין ודף י"ט ע"א, לגבי הפסוק הזה. וענין הקדושה, הוא קבלת עול מלכותו. ויש באותו סדר, פסוק והוא רחום, שמתפללין לאל י"ו – יתברך ויתעלה – שיכפר עון ולא ישחית. וכן אנחנו מתפללים עליהם שיקל מעליהם עול הכבוד, ולא יעיר כל חמתו.

ואח"כ הוא אומר, עוד אפשר לומר טעם אחר – שוב הפעם, הוא מוסיף מעצמו עוד טעם – למה תיקנו לומר סדר קדושה במ"ש, משום דכיון דצריכין אנו להבדיל בין קודש לחול משום קדושת שבת לחול, אנו אומרים סדר קדושה להבדיל בין קדושת אלהינו יתברך ויתעלה לשאר קדושות, משום שהוא מובדל ומופרש מג' עולמות, עולם השפל עולם הגלגלים עולם המלאכים. ומפני זה אנו אומרים ג' פעמים קדוש, לכוון אל הענין הזה. ומפני שקדושת שבת חמורה משאר קדושת י"ט, לא נתקן אלא אחר קדושת שבת לבד. והוא טעם מספיק קצת בסברא נכונה.

מי אמר, שהטעם הזה הוא יותר עיקרי? אדרבה, העיקר הוא הטעם הראשון, ואח"כ הוא מביא שני טעמים.

בדרך כלל, כאשר לדוגמא כתובה איזו שאלה וקושיא בספרי הראשונים, וישנם כמה תירוצים. תירוץ ראשון, אי נמי, ועוד אי נמי. למה צריך כמה תירוצים? זכורני כי בדר"כ מסבירים, כי כיון שישנו איזה קושי בתירוץ הראשון, משהו שאפשר להתווכח עליו, לכן אומרים עוד תירוץ. ואם ישנו גם בו קושי, מוסיפים עוד תירוץ. א"כ אולי היינו חושבים, כי אותו הדבר אפשר לומר גם בנ"ד. אבל נראה כי זה אפשר לומר, כאשר אומרים 'תירוצים', בכדי ליישב איזו קושיא. אבל בנדון דידן, שהמדובר לתת

טעמים, בזה לא שייך לומר הכי. ואדרבה, את הטעם הראשון הוא כתב ב'סתם', כמו שהקדמנו.

בעצם, יש לנו שלוש הערות, על דברי ויצ"ב. הדבר הראשון, שנראה מסדר היום ההיפך, כי זה אינו הטעם העיקרי. וגם החמ"י אשר העתיק זאת, לא עושה מכך שזהו העיקר. בתורת העיקר הוא מביא, את ענין הרשעים שבגיהנם. בהתחלה החמ"י כותב [ח"א שבת, פרק י"ח סדר מוצאי שבת, אות כ"ג] כך, יש לאמרה בזמר, כדי להתעכב בענין שיתאחרו מפני כך רשעים של גיהנם מלחזור לדינם, ובכך מרחמים עליהם שאינן חוזרים עד שיגמרו כנסייה אחרון אחרון של ישראל לומר סדרא דקדושה. וכל המתעכב הרי זה משובח ומתברך מפייהם, כמבואר במאמר.

ואח"כ הוא מביא, ויש לכוון בסדר הקדושה הזאת לפי פשטן של דברים, כי הוא קבלת מלכות שמים, שמקבלין עליהם הרשעים, ומצדיקין את הדין עליהם. זהו הטעם השני שהוא מוסיף.

ולאחר מכן הוא כותב, וגם היה הטעם, דכיון דצריכים אנו להבדיל בין קדש לחול, משום קדושת שבת לחול, אנו אומרים סדר קדושה להבדיל בין קודש אלהינו יתברך ויתעלה, לשאר קדושות. כי הוא, מובדל ומופרש משלשה עולמות, בריאה יצירה עשיה. ועל כן לעומתם משבחים שלש פעמים קדוש. ועל כי קדושת שבת חמורה משאר קדושת יום טוב, לא נתקן אלא אחר קדושת שבת לבד. והוא טעם מספיק קצת, לפי פשוטן של דברים. הוא אכן מוסיף זאת, אבל בעיקר הוא מאריך לגבי הטעם הראשון. א"כ נראה, שזהו התירוץ העיקרי. זה דבר ראשון.

דבר שני, מכך שבסדר היום כתב בלשון 'אפשר לומר', שמע מינה כי אלו דברים שהוא מוסיף מדנפשיה.

דבר שלישי, וזאת ההערה הכי עיקרית, כי בעל ויצ"ב דילג בהעתקתו מלה, אשר מראה בדיוק

למוצאי יו"ט? אולם לפי תירוצו הזה, השיקול מובן.

אמנם נראה שזהו תירוצו קצת חלש, כי לומר שקדושת שבת היא יותר מקדושת יו"ט. לכן מהר"ם בן מכיר אמר כי הטעם הזה מספיק 'קצת', כי החילוק לא כ"כ מחלק. בסדר, ישנו הבדל, אבל סה"כ הרי אומרים הבדלה גם במוצאי יום טוב, כפי שהגמרא אומרת במסכת חולין [דף כ"ו ע"ב], יו"ט שחל להיות באמצע שבת, אומר המבדיל בין קדש לחול ובין אור לחשך ובין ישראל לעמים ובין יום השביעי לששת ימי המעשה. אפילו שזה מוצאי יו"ט, ואין אחרי יו"ט שבעת ימי המעשה. מאי טעמא? סדר הבדלות הוא מונה. א"כ ישנה הבדלה, אז למה לא להבדיל בין קדושת ה' לשלושת העולמות? אכן ישנו קצת הבדל, אבל לא בשביל זה לא להגיד גם הבדלה זו.

אם ביו"ט הגיהנם אינו עובד, אזי זהו תירוצו טוב. אינני יודע, מדוע הטעמים האחרים לא התייחסו להסביר זאת. אבל לפי מה שאמר ידידנו הרב יואב חלא הי"ו, אתי שפיר. חושבני כי זהו תירוצו מבריק. אולי לפי זה, הדבר מצויין, למה לא אמרו זאת. כי הדבר פשוט מאד.

כל העניין הוא, ההדגשה היא, לא לגבי המלאכות האחרות. בספר הזוה"ק, הדגישו בעיקר את עניין הדלקת האש של גיהנם. לא להדליק אש, לפני סדר קדושה. למרות שכבר הבדלת בתפילה, ומצד הדין מותר לעשות מלאכות. אין הכי נמי, מלאכות אחרות אתה יכול לעשות, מדגישים את העניין שלא להדליק אש. לגבי לטלטל את הנר, כתב בהדיא המגן אברהם ועוד אחרונים, כי הדבר מותר. אין בעיא להתעסק אפילו עם הדברים הקשורים לכך, להדלקת הנר. אבל אל תדליק, כי אם אתה מדליק פה בעוה"ז, מדליקים גם שמה. לכן הדבר אינו כדאי.

אם כן, מהו ההבדל בין שבת לבין יו"ט? התשובה פשוטה מאד. ההבדל הוא, שביו"ט מותר להדליק מאש מצויה.

ולגבי מה ששאלנו, הרי מסיקים את אש הגיהנם מאש שאינה מצויה?

ההיפך. הוא כתב בשם סדר היום בזה"ל, 'והוא טעם מספיק בסברא נכונה'. אולם מי שיעיין בסדר היום, יראה שכתובה שם עוד מלה, בזה"ל, הוא טעם מספיק 'קצת', בסברא נכונה. דהיינו, בעל סדה"י בעצמו מחליש זאת וכותב, מספיק קצת. הוא לא עושה מכך עניין, זה רק קצת מספיק. 'מסברא נכונה'. אמנם הוא כותב שזה סברא נכונה, אולם הוא כותב שזה מספיק רק קצת.

אמנם בויצ"ב עצמו שם פרק כ"א סימן ה' דף ש"א ריש ע"א, לא נשמטה תיבת קצת. ואולי אפשר להבין שזה אינו חוזר על עיקר הטעם, רק על הסיום לחלק בין שבת ליום טוב. וצריך עיון. וע"ע לקמן.

ואפשר דנקט קצת, מפני שלפי האמת אין צורך לכך, וגם אנשי כנסת הגדולה מעיקרא לא תיקנו אלא ברכת הבדלה, דכיון שאנו מעידים בהבדלה שהוא מבדיל בין קדש לחול וכו', ממילא מובן שהוא קדוש יותר מהם, כי רק הקדוש יותר מהם יוכל להבדיל ביניהם. אך אולי כוונתו דכשהוסיפו ותיקנו לומר קדושה, היתה כוונתם כדי לפרש יותר את העניין הזה. איתמר].

כמרכן החמ"י, אשר העתיק זאת, כותב בזה"ל, הוא טעם מספיק קצת, לפי פישוטן של דברים. ואח"כ הוא כתב את העיקר, לכיון ע"ד הסוד. וז"ל, ואולם אשר הריחו בסוד ה', יכוין בכוונה במזמור ויהי נועם, להמשיך אור החוזר מהתפילות של שבת וכו'. עניינים אחרים.

תירוצו לקושיא דלעיל, מדוע לא אומרים זאת גם במוצאי יו"ט, ובירור בעניין מקור האש של גיהנם האם נוצר מנהר דינור היוצא מזיעתן של חיות הקודש, או מחימום יצה"ר של רשעים. נפק"מ אם הסקת האש של גיהנם, נחשבת הבערה מאש מצויה המותרת בלא"ה ביו"ט, או מאש בלתי מצויה.

בכל אופן, אולי הסיבה שלו להחשיב זאת כעיקר, משום שעל פי זה מבינים את ההבדל שבין שבת לבין יום טוב. דהיינו, אם הסיבה היא בכדי לעכב את הרשעים בגיהנם, לתת להם מנוחה עוד קצת, אזי מהו ההבדל בין מוצ"ש

בדיוק כאן, מונחת התשובה. בסייעתא דשמיא, כאשר התבוננתי בנושא הזה, ראיתי דבר פלא עצום. אין הכי נמי, בואו נבדוק, מהיכן מדליקים את אש הגיהנם? תגובה מהקהל: מנהר דינור.

תשובת מרן שליט"א: יפה מאד. וזאת אש מצויה...

הערת הרה"ג משה שליט"א: גם לפי פרקי דרבי אליעזר כך הוא.

תשובת מרן שליט"א: יפה מאד. [התייחסות להערתו עיין לקמן].

ברם, צריכים ללבן כאן משהו.

בעל ראשית חכמה [שער היראה פרק י"ג] כותב כך, אשו של גיהנם, פירשו ז"ל [חגיגה דף י"ג ע"ב, ילקוט ירמיה ד"ש], וזה לשונם, הנה סערת י"ץ חמה יצאה וירמיה כ"ג, י"ט, זה נהר דינור.

לכאורה, ישנה כאן סתירה מיניה וביה. מצד אחד, 'נהר' זה מים. ומצד שני, 'דינור' בלשון ארמית זה אש. א"כ זהו משהו פלאי, נהר של אש הזורמת. הכיצד?

אולם לפי ההמשך, הדבר מובן. הוא מביא את הגמ' במסכת חגיגה [דף י"ג ע"ב], לגבי הפסוק 'הנה סערת י"ץ חמה יצאה' כי זה נהר דינור.

מהיכא נפיק? מזיעתן של חיות. כעת מובן, למה זה 'נהר'? פלא עצום. חיות הקודש מזיעות. עוד מעט נראה ממה הן מזיעות. אולם כעת מובן עכ"פ, כיצד מים ואש הולכים ביחד. ולהיכן שפיק? אמר רבי חלקיה בר טוביה, על ראש רשעים בגיהנם. שנאמר [שם] הנה סערת י"ץ חמה יצאה, וסער מתחולל על ראש רשעים יחול.

ובהמשך הוא כותב כך, עוד עניין גיהנם גילה לנו ישעיה הנביא באמרו [ישעיה ל', ל"ג], פי ערוך מאתמול תפתה. גם הוא [היא] למלך הוכן העמיק הרחב מדרתה אש ועצים הרבה וגו'. ועוד בסמוך לנבואה זו אמר לקמיה [ל"א, טז] נאם י"ץ אשר אור לו בציון, ותנור לו בירושלם. וכו'.

ישנו עוד המשך שם. אולם כמובן, לגבי 'אש ועצים', וכי הקב"ה צריך למדורה של עצים?

ותנור? אבל כנראה זהו רק משל, לשבר את האוזן.

כעת ממשיך הראשית חכמה וכותב, ובזהר [תרומה דף ק"נ ע"ב] פירשו עניין זה ואמר, שאשו של גיהנם, אינו דולק אלא על ידי שהרשעים מתחממים באש יצרם.

שמעתם? המקור של אש הגיהנם, הוא מהיצר הרע. יצה"ר הוא אש. כפי שכתוב [עיין קידושין דף ל' ע"ב], בראתי יצר הרע, בראתי לו תורה תבלין. התורה היא אש, ויצה"ר זה אש. בכדי לבטל את האש של יצה"ר, צריך את האש של תורה. אם אדם מתחמם בתורה, מתעמק בה, ממילא לא נשאר ליצה"ר חומר בעירה. יצר"ר בגימטריא א"ש. עם הכולל.

זה לשונו, אמר רבי יהודה, דינא דענשי דגיהנם, הא אוליפנא דאיהו למידן תמן לחייביא. על מה אתדנו בנורא דגיהנם? אלא גיהנם איהו נור דולק יממי ולילי, כגונא דחייביא מתחממן בנורא דיצר הרע, למעפ"ר על פגמי אורייתא. בכל חימומא וחימומא דאינון מתחממין ביצר הרע, הכי איתוקד בנורא דגיהנם. זמנא חדא לא אשתכח יצר הרע בעלמא, דאעילו לה גו גשפנקא דפרזלא בנוקבא דתהומא רבה.

הזה"ק רומז כאן לדברי הגמ' במסכת יומא [דף ס"ט ע"ב], שם כתוב כי אנשי כנסת הגדולה תפסו את היצה"ר, ורצו לבטלו. בהתחלה רצו לבטל את היצר של עבודה זרה, 'האיי דאחרביה לבי מקדשא, רח"ל, וביטלו אותו. מאז ואילך, אין יצה"ר של ע"ז. אח"כ אמרו, טוב, אם ישנה כבר הזדמנות, א"כ נבטל גם את היצה"ר של עריות, ואז לא מצאו ביצה בכל ארץ ישראל וכו'. כל החוס, כל האש שהיתה בעולם, נכבתה. ראו שאין ברירה, חובה להשאיר זאת, אז עשו 'כחלינהו לעיניה', ביטלו חלק.

ממשיך הזה"ק ואומר, וכל ההוא זמנא, פבא נורא דגיהנם – האש בגיהנם באותו זמן, היתה כבויה – ולא איתוקד כלל. אהדר יצר הרע לאתריה, שרו חייבי עלמא לאתחממא ביה, שרי נורא דגיהנם לאתוקדא.

אולי לכך התכוונת מקודם – בני הרה"ג משה שליט"א – מה שהבאת מפרקי דרבי אליעזר [פרק ד']. מרוב פחד, אולי הם יטעו באיזה דבר קטן, שמא יחסרו משהו. ע"כ יש להם את החימום הזה. שכן משמע מן הכתוב שם, החיות עומדות אצל כסא כבודו, ואין יודעות מקום כבודו. עומדות ביראה ובאימה ברתת ובזיע, ומזיעת פניהם נהר של אש מושך ויוצא לפניו, שנאמר [דניאל ז, י'] נָהָר דִּי נֹר נָגִיד וְנִפְק מִן קִדְמוֹתֵי יְעוֹ"ש.

רבי' מנחם עזריה מפאנו – הרמ"ע מפאנו – בספרו עשרה מאמרות [מאמר חיקור דין, חלק ג'] פרק ב' הביא זאת, וכתב בזה"ל, או יפורש כובד זה, על דרך זיעתן ועל חיות בשעה שכסא הכבוד מכביד עליהם בעת רעה, כי אמנם בעת רצון הוא נושא את נושאי, ואין לחיות עמל ויגיעה. לפיכך נהר דינור הנמשך מזיעתן, יחול על ראש רשעים הגורמים להן כן.

מסביר בספר יד יהודה [אות כ"ו] כך, על דרך דמצינו גבי זיעתן של חיות הקודש, שסיבת הזיעה הן עונות הרשעים, הגורמים שיכביד הכסא על החיות. יען בעת רצון, כשישראל עושי רצונו של מקום ברוך הוא, אין לחיות לא יגיעה ולא זיעה, אבל הכסא נושא אותן.

א"כ חשבתי, כי כאשר אנחנו מדברים, דנים, על האש של־גיהנם, האם זאת אש מצויה או אש שאינה מצויה, לכאורה יש לנו כאן שני דברים. שתי אפשרויות. או שני דעות. אם הדבר בא מנהר דינור, שזה מזיעתן של־חיות, א"כ זאת אש מצויה. וגם אם הדבר בא מן הרשעים אשר מתחממים ביצה"ר, אזי כמובן זה גם ביו"ט, וממילא זאת אש מצויה. א"כ הדבר מצויין.

נחדד בעזרתו יתב' את הדברים. לגבי שב"ק, כאשר מישוהו מדליק אש במוצ"ש – אינני יודע האם זה דוקא מאש שאינה מצויה, מסתברא כי גם אפי' אם זה מאש מצויה, עצם זה שמדליקים – אבל מסתמא, אנשים מדליקים במוצ"ש מאש שאינה מצויה. אולם לגבי יו"ט, שבלאו הכי מותר להדליק מאש מצויה, א"כ בגיהנם, מיד כאשר נגמר יו"ט, מסיקים את התנורים

בגמרא שם במסכת יומא, כתוב כי היצה"ר של ע"ז נפק כגוריא מבית קודש הקדשים, כמו גור אריה. מהרש"א מסביר, כי זהו מזל אריה, דהיינו חודש אב.

אש של יצר הרע, יכול להיות לגבי הרבה דברים. לא רק עריות. ומדברי היערות דבש, המובא שם בענף יוסף, אפילו גאווה וכעס, זה ג"כ אש. גסות רוח. כל הדברים הללו, מבעירים את זה. נראה כי גם עבודה זרה, זה אש. והראיה היא, מן הגמרא במסכת סנהדרין נדף ק"ב ע"ב, שם כתוב כי רב אשי זלזל ב'מנשה חברין', ושאל אותו מהיכן בוצעים המוציא? והוא לא ידע. עד שענה לו. ובסוף אמר לו, אם אתם כ"כ חכמים, כיצד עבדתם ע"ז? ענה מנשה לרב אשי, אי הוית התם – אם אתה היית שם – הות נקיטנא בשיפולי גלימא ורהטת אבתראי. היית רץ לכך. דהיינו, היתה בעירה של יצה"ר, היתה תאווה כ"כ גדולה לעבוד ע"ז. מובן, כי הרבה עבירות יכולות לגרום לכך. כמובן א"כ, שלושת העבירות החמורות, גילוי עריות ושפיכות דמים ועבודה זרה. וכו'.

*

מה הפירוש, 'זיעתן של־חיות'?

מהרש"א במסכת חגיגה [שם] אומר בזה"ל, החיות שנושאות הכסא, כמפורש במרכבה דיחזקאל, דמות החיות מראיהן כגחלי אש וגו'. וזיעתן שאמרו, אינו ממש. וכי הן מזיעות, כפי שהאדם מזיע מרוב החום? אלא, לשַׁבֵּר את האוזן, כאילו מזיעות ממה שנושאות הכסא, ונגיד ושפיך על ראש רשעים כו'. ומייתי חמה יצאה וגו', דהיינו הזיעה החמה שיוצאת מהחיות.

בספר מסילת ישרים [פרק כ"ד] כתב, כי הזיעה הזאת, היא מרוב פחד, כי אולי הם יטעו.

וז"ל המסילת ישרים, המלאכים הגדולים והרמים, חרדים ורועשים תמיד מפני גאות ה', עד שאז"ל במשל חכמתם [חגיגה דף י"ג], נהר דינור מהיכן יוצא? מזיעתן של חיות. והוא מפני האימה אשר עליהם תמיד מרוממותו יתברך, פן יעדרו דבר קטן מן הכבוד והקדושה הראוי לפניו.

שלגיהנם. והסיבה היא, כיון שביו"ט מותר להדליק מאש מצויה, א"כ אין שמה עיכובים. הם בכל מקרה לא מחכים. נמצא כי גם אם היינו אומרים ויהי נועם וסדר קדושה, ונאריך וננעים בכך, הדבר לא היה משנה את המצב, כיון שביו"ט מותר להדליק מאש מצויה, ואש הגיהנם היא אש מצויה, כפי שאמרנו לעיל. או מזיעת החיות, או מהעוונות שלרשעים.

לפי זה, נראה כי הראשית חכמה מציג את הגמ' בחגיגה ואת הזוה"ק, כביכול ישנה ביניהם סתירה, מה מקור האש של גיהנם. אבל אעפ"כ הוא לא עושה מכך קושיא. הוא מביא, שבגמ' כתוב כך, ובזוה"ק כתוב כך, והוא אינו מקשה ואינו מתרץ.

ברם חשבתי, כי אולי ישנו תירוץ פשוט. הרי בעצם, ישנם שני סוגי גיהנם. יש גיהנם למעלה, בעולם האמת. ויש גיהנם למטה, בעולם הזה.

הרי כתוב בגמ' במסכת שבת [דף ט"ל ע"א], כי חמי טבריא, 'חלפי אפיתחא דגיהנם'. ישנו גיהנם בתוך האדמה. וכן כתוב [עירובין דף י"ט ע"א], כי לגיהנם ישנם שלושה פתחים, אחד במדבר ואחד בישוב ואחד בים. זה בעולם שלנו. ה'לבה' שפורצת מן האדמה, כאשר הרי געש מתפרצים, זה מוציא את כל החום מן האדמה, וגם שומעים קולות של צעקות וכו'. בכדי שהעולם יראה, שירגישו בכל העולם, כי זה בוער ויוצא מתוך האדמה. הקב"ה מראה לעולם סימנים, בכדי שידעו שישנו גיהנם. אין סיבה טבעית, שיפרוץ משהו חם מתוך האדמה. זהו הגיהנם, שבעולם הזה. ויש את הגיהנם הרוחני.

א"כ אולי, נהר דינור הוא של הגיהנם העליון, ומה שכתוב כי זה מהיצ"ר שלרשעים, זה הגיהנם אשר פה. כך חשבתי לכאורה.

אולם, לפי מה שראיתי בספרים, נראה כי הם הבינו שזה בעצם אותו הדבר.

כך נראה מדברי היד יהודה שהבאנו לעיל, שכתב בזה"ל, הזיעה הן עונות הרשעים, הגורמים שיכביד הכסא על החיות. כך לפי דבריו, כפי איך שהוא מסביר. לא כפי שפירש

מהרש"א, ולא כפי שהבאנו מקודם בשם המסילת ישרים.

האמת היא, כי יכול להיות שכל הדברים הם נכונים. כיון שישנם בגיהנם הרבה חלקים, והרבה מדורים וכו'. אפשר לתרץ זאת. אולם אם ניקח את הדברים בהסתכלות מסויימת, בפשטות, היד יהודה אומר, כי הרשעים הם שגורמים זאת.

יתירה מכך, הרמ"ק – רבי' משה קורדובירו – כותב, כי נהר דינור, והחום שלרשעים, זה היינו הך. כך יוצא מתוך דבריו.

בעצם, אין קושיא כלל. רק מה, אנחנו שואלים שאלות, כיון שאנחנו לא רואים זאת. רבי' שלום שרעבי זצ"ל כותב במקום אחד, בהערה לספר הנורא עץ חיים לרבינו האר"י, הגהות השמ"ש, כי ישנם הרבה קושיות, לגבי דברים נסתרים, ומתרצים תירוצים. אבל הוא אומר, אם אנחנו היינו מבינים את האמת, לא היתה לנו שום קושיא, לא היינו מסתבכים. כיון שאנחנו שואלים שאלות בדברים שאין לנו בהם תפישה והבנה, לכן אנחנו כביכול צריכים הסברים.

אבל בכל זאת, אולי מתקרבים ככה אל האמת. לא להשאיר את הדברים בחוסר הבנה, לנסות לתרץ. ואם כיווננו אל האמת, מה טוב. בכל אופן, לפי דברי הרמ"ק, זה ממש היינו הך. ולא בגלל הקושיא דלעיל. הוא לא שואל לגבי הסתירה, ולא כלום. הוא מסביר כך, את הזוהר הקד'.

הרמ"ק כותב [ספר אור יקר, כרך עשירי דף י'] כך, הענין, שהיצר הרע הוא עצם הקליפה, ומזוןה מִהַדִּין העליון, מה שישפיע דינם וכוח לדון, ומזון הקליפות הוא נהר דינור נגיד ונפיק מן קדמוהי, ומכאן נמשך בחינה אחר בחינה עד למטה, ראש רשעים יחול. ובזה אש גיהנם, מתלהב ושורף, אחר שנשפע לו כח מהגבורה. והגבורה מתלהבת בדין, ממה שהפגם עולה מהתחתונים.

שמעתם? עולה פגם מן התחתונים, דהיינו העבירות עושות פגמים, ומכך היא מתלהבת, דהיינו האש יותר בוערת וגודלת ועולה.

בן מוכרח לומר כמו שהביא מעב"ת שהכל אחד. איתמר.]

בכל אופן, לענייננו, נמצאנו למדים כי זאת אש מצויה. איך שנסביר, תלוי איפה ומה, אבל האש הזאת היא מצויה. וא"כ חושבני, כי בזכות זה, התירוץ הזה הוא יתקיים, ונראה כי בכך מיושב העניין, מה שכל הראשונים לא חילקו – לא הסבירו את ההבדל – בין שבת לבין יו"ט, כי כנראה העניין הזה היה פשוט להם.

מסקנת מרן שליט"א להלכה ולמעשה לגבי עשיית מלאכה קודם הבדלה.
שו"ת הציבור.

למסקנא. אחרי ההבדלה בתפילה, מותר לעשות את כל המלאכות. אבל לגבי להדליק אש, רצוי להחמיר. והחשמל, הוא בעצם ג"כ אש, מי שיכול להחמיר, מהטוב ומדהנעים.

שאלה מהקהל: ואם זה לך?

תשובת מרן שליט"א: זה גאז (לפי מבטאינו, צריך לכתוב בקו"ף, קאז). או ליתר דיוק, חומר זרחני. אינני חושב שישנו בזה חילוק. בגיהנם אפשר לשרוף גם בגאז. מה זה משנה, איזו אש, אם זה בוער? אם זה חם, הדבר מספיק. לא נראה שאפשר לעשות חילוקים, בין אש לבין נר, או בין שאר הדברים כמו אלה.

שאלה מהקהל: לכבות מותר במוצ"ש קודם ההבדלה?

תשובת מרן שליט"א: לכבות אין בעיא. רק להדליק. יפה הערתך.

שאלה מהקהל: האם מותר להחזיר את השעון שבת' למצב רגיל?

תשובת מרן שליט"א: כל הפעלת זרם, מה שנחשב אש, כדאי להחמיר. וגם אם זה נחוץ, אז מי שמחמיר על עצמו, שיתן למישהו אחר שיעשה זאת.

שאלה מהקהל: הסיבה להחמיר היא בגלל דעת הרי"ף והרמב"ם?

תשובת מרן שליט"א: לא. לפי הרי"ף והרמב"ם, לא רק זה, אלא כל המלאכות אסורות. גם מלאכות מדרבנן. אפילו מוקצה. רק אחרי שאומרים בהבדלה את הברכה בשם

והיא כועסת על בני אדם. כאשר ישנם בעולם אנשים הסובלים, אשר מקבלים ענשים ויש להם צער, זהו ג"כ סוג של גיהנם. אין חובה, שגיהנם יהיה דוקא אש. כל כאב אשר בא בעולם, הוא מגיהנם. כך ראיתי בספר לשם שבו ואחלמה, כי אלו סוגים שונים של ענשים.

ומושך הדין למעלה, ודרך אותו הדין, להלהיב נהר די נור, ולהחזיק כח הקליפה, והאדם חוטא מחמת יצר הרע המחטיא, ויצר הרע מתגבר מצד החיצונים המתחזקים כדי שיחטא האדם ולא יתבטלו.

א"כ בעצם יוצא, כי הדבר כמו גלגל החזור. האחד קשור בשני. הדבר מתחיל, מן היצר הרע. הקב"ה ברא יצה"ר בעולם. ויצה"ר מתחזק ומתגבר ע"י הקליפות, ומכך נהיה נהר דינור.

הרמ"ק כותב בהמשך במפורש, והרי זה גלגל המתגלגל, זה אחר זה. קליפות מגבירות היצר הרע, יצר הרע מחטיא אדם, אדם בחטאו מגביר דין הגבורה, הגבורה מגברת אש גיהנם. נמצא כל אחד ואחד, נותן לחבירו, וחבירו לחבירו. וראש לכולם, יצר הרע. אם היה יצר הרע בטל, אין הגלגל הזה מתגלגל כלל.

ולזה זמנא חדא לא אשתכח יצר הרע, והיינו בזמן אנשי כנסת הגדולה, דאעילו ליה גו גושפנקא דפרזלא, והיה משל גוריא ליצר הרע. זה מה שמובא בגמ' מסכת יומא. מרוב בקיאותו, הוא אפילו לא מציין זאת, רק כותב במלה אחת, 'משל גוריא ליצר הרע'.

האיפה נוקבא דתהומא רבא, העופרת על פיה היינו סתימת נוקבא דתהומא רבה. זהו מה שכתוב שם בגמ', שהם סגרו אותו כדי שלא ישמיע את קולו. וכמו שהיו הן עושין כך למטה, היה נעשה זה למעלה, שכל העניינים תלויים במחשבה דיבור ומעשה. וכל ההוא זמנא כבה נורא דגיהנם, שאין הגלגל הנזכר מתגלגל והולך. אהדר יצר הרע לאתריה, זהו תחילת הגלגל, וסופו ישארי גיהנם לאתוקדא'.

[כנראה בזוהר עצמו במקומות אחרים מבואר שאש גיהנם מנהר דינור, או קשור לגיהנם, ואם

ומלכות, ברוך אתה ה' וכו' המבדיל בין קודש לחול, רק אז מותרות כל המלאכות. אבל עד אז, אסור אפי' מלאכה מדרבנן, לפי דבריהם. מי שיחמיר על עצמו, קדוש ייאמר לו.

העניין להחמיר רק לגבי אש, זה עפ"י הזוהר הקדוש. גם המשנה ברורה כותב כך, 'בעל נפש יחמיר' [וכדלקמן].

מצד הדין, מבחינת איסור מלאכה, כאשר יצאה שבת, אם כבר יצאו שלושה כוכבים קטנים, ועבר זמן תוספת שבת, אם האדם הבדיל בתפילה, מותר לו לעשות את כל המלאכות. ואם הוא לא הבדיל בתפילה, שבת, או הנשים אשר בלא"ה אינן מתפללות, או שהוא עצמו עדיין לא התפלל מאיזו סיבה ויש לו צורך לעשות כעת מלאכה, יאמר קודם לכן, ברוך המבדיל בין קודש לחול. כך ההלכה עפ"י השלחן ערוך, ועפ"י מהרי"ן והשת"ז. לפי רוב ככל הפוסקים, הדבר מותר.

אולם מי שרוצה להחמיר על עצמו, שיחכה להבדלה על הכוס, ורק לאחר־ה, יעשה את כל המלאכות. ועפ"י הזוה"ק, ישנו משהו באמצע. עוד כמה מדרשים. החומרא היא רק לגבי אש, ומותר להדליק רק אחרי סדר קדושה.

לכן המשנה ברורה כתב [שם סימן רצ"ט ס"ק מ'] זאת, לגבי בעל נפש. וז"ל, 'העיקר כסברא הראשונה'. ובעל נפש, יעשה כמ"ש בדרכי משה בשם אור זרוע, וכן איתא בזוהר פ' במדבר, שלא להדליק נר עד אחר סדר קדושה. זאת חומרא, שנתקבלה בעיקר עפ"י הזוה"ק. כפי שאמרנו, כי הרשעים מקללים אותנו, כי מיד כאשר מדליקים אש בעולם שלנו, מסיקים אש בגיהנם.

שאלה מהקהל: א"כ אחרי קדושה, אפשר להדליק אש?

תשובת מרן שליט"א: נכון. עפ"י הזוה"ק. אולם לפי הרמב"ם והרא"ש, זה משהו אחר, כל המלאכות אסורות עד אחרי ההבדלה על הכוס.

שאלה מהקהל: אז יש פה בעצם שילוב, דוקא באש לחשוש לדעת הרי"ף והרמב"ם?

תשובת מרן שליט"א: נכון. אם תצרף את הרי"ף והרמב"ם, בודאי. אבל לפי הרי"ף והרמב"ם, ישנה גם קולא באופנים מסויימים. אם עשית הבדלה על הכוס, זה ג"כ אפילו אם לא אמרת עדיין את סדר הקדושה. בלי קשר. כגון, אם אדם התפלל ערבית מוקדם, אמר 'זאתה הבדלת', וגם על הכוס הבדיל, ויצאה שבת, אזי הדבר מותר. רק עפ"י הזוה"ק, ישנו עניין להאריך וכו', א"כ זה נמשך עד סדר קדושה. גם הרמב"ם כותב לומר את סדר הקדושה, אבל אתה יכול לומר זאת אחר כך. כבר יצאה שבת, ולהתפלל הוא יתפלל בעוד חצי שעה. עפ"י הזוה"ק, עדיין צריך להחמיר בכך. לפי הזוה"ק, ישנה גם חומרא שאין ברמב"ם. לפי הרמב"ם יכול להיות מצב שיהיה מותר, אולם לפי הזוה"ק זה לא יהיה טוב.

שאלה מהקהל: הנשים יכולות להדליק?

תשובת מרן שליט"א: לגבי הנשים, אצל האשכנזים נפוץ להקל בהדלקה, אבל נראה שאצלינו התימנים לא התקבל הדבר הזה. מחכים רק להגיד ברוך המבדיל.

שאלה מהקהל: וכי הזוהר לא התכוון גם על נשים?

תשובת מרן שליט"א: נראה מתוך הספרים, שלא החמירו על הנשים את חומרת הזוה"ק. כי בלא"ה הן בביתן, ואינן יודעות מתי אומרים בביהכ"נ סדר קדושה. גם הפסקי תשובות מדגיש זאת, כי על הנשים לא החמירו.

כך הוא מביא [בדף תקצ"ד] בשם תורת שבת, ושכן מוכח מלשון המגן אברהם, שהנשים לא קיבלו על עצמן חומרות אלו, ולאחר אמירת 'ברוך המבדיל' אינן צריכות לימנע ממלאכות, אלא ראוי גם להם להחמיר במלאכות שיש בהם שיהיו או טורח או לצורך פרנסה יעו"ש.

אבל חושבני, שיש בכל זאת מקום להחמיר. רק במציאות, העולם לא מחמיר. אמרנו זאת בכדי להסביר את מנהג העולם, אולם חושבני כי מי שיחמירו, מה טוב ומה נעים, בודאי, אפילו נשים.

תשובת מרן שליט"א: מי מדליק? היום ב"ה יש שעון שבת וכו'.

המשך השאלה מהקהל: הם מתפללים מוקדם. תשובת מרן שליט"א: צריך להגיד להם, אולי הם לא יודעים שהדבר אינו ראוי.

שאלה מהקהל: א"כ מה העניין שלנו לחכות? תשובת מרן שליט"א: אהה, יפה. אז ראשית, כבר הבאנו בזמנו בשם החפץ חיים, בספר שם עולם, כי כל אדם לפי מה שהוא. אם אדם מכניס שבת מוקדם, ומוציא שבת מוקדם, אז ככה יהיה לו בעולם האמת.

המשך השאלה מהקהל: מצד זה שמקללים אותו וכו', הרי כבר הדליקו?

תשובת מרן שליט"א: כוונתך לומר, מי הראשון שנתפס עליו. יכול להיות. אין הכי נמי. אם כבר הדליקו, מה אני מוסיף בכך שאני מאריך? אלא כנראה, יכול להיות שזה משתנה מאדם לאדם. כפי שכבר אמרתי לכם, כי בעצם זהו מה שעושה האדם לעצמו, בעצם זהו הגיהנם שלו. יעשו חשבון, מה הוא עשה בעוה"ז. מבחינת שם, להסיק בגיהנם, יכול להיות שישנם הרבה כפתורים... אפשר להעלות את מעלות החום...

כפי שאמרתי מקודם, אם היינו יודעים היטב, אם היה לנו זאת בחוש הראייה, היינו מבינים היטב. אלא שאין לנו את התחושה של זה, להגיד דברים מדויקים. אבל לפי מה שנראה, אין חילוק. רק שאנחנו מנסים קצת להסביר.

שאלה מהקהל: אולי לאנשים שהם מהשורש שלו?

תשובת מרן שליט"א: יכול להיות. גם טוב.

*

כיון שאני רואה שהזמן קצר, ברצוני רק להזכיר לכם את מה שדיברנו בזמנו ובשיעור מוצש"ק ויחי התשע"ו, את הסיפור על תלמיד הגר"א מוילנא, שנהיה חולה מלימוד במסכת גיהנם שבספר ראשית חכמה, ודברי הגר"א אליו. כדאי לראות את מה שהבאנו שם, זהו סיפור מעניין על תלמיד הגר"א, אשר נהיה חולה.

או דלמא, שהנשים הן לא כל כך צריכות חומרא זאת. הרי למה בהשכבה לגברים, אומרים מנוחה נכונה בשיבה עליונה וכו', באריכות. ואילו לנשים ישנה השכבה קצרה? תירצנו זאת בזמנו בשיעור מוצש"ק מוצש"ק מסעי התשע"ב בשכ"ג (ונדפס לאחר מכן בקובץ חיי שרה, בסוף קונטרס תנורו של עכנאי, בדף קט"ו) על פי דברי החיד"א, האומר כי לנשים אין כ"כ הרבה עבירות, ע"כ לא צריך לבקש עליהן כל כך. לגברים יש הרבה צרות, הרבה עבירות יעוש"ב. ובשיעור בהעלותך התשע"ז בשכ"ח. ועיין עוד למהרי"ח בבן יהוידע ברכות דף נ"ה ע"ב ד"ה אנא, ובשו"ת תורה לשמה סימן שצ"ט. לכן אפשר כי הנשים אולי אינן פוחדות מזה כ"כ. כנראה גם יש להן מחלקה נפרדת, שם בעולם האמת. אולי שם ישנם כללים אחרים. אפשר להבין זאת.

[מטעם זה שאין מדליקים אש של גיהנם עד שישלימו ישראל סדריהם, היו נזהרים בתימן שלא להדליק בבתים, עד שרואים מן החלון שכבר הדליקו באיזה בית. וכך שמעתי מפי אמי הי"ו, והוסיפה שהיו אומרים שהמתים מקללים את המדליק, מפני שאז פוסקת מנוחתם עכ"ד. ואולי באותו בית שהדליק ראשון, כבר אמרו סדר קדושה. על כל פנים מובן מכאן לכאורה, שגם הנשים החמירו בזה. הוספת ידידנו הרה"ג איתמר חיים כהן שליט"א.

וכפי הנראה לא כל הנשים שוות. ולכן נביא את לשון מהרי"ץ בעץ חיים (דף קמ"ט אמצע ע"א, ד"ה ואין) שהעלה בשם חמ"י בזה"ל, רבות בנות התירו לעצמן להדליק הנר מיד שיאמרו הקהל ברכו, וראוי להזהירם על כך שלא ידליקו עד אחר קדושה, אף אם הוא זמן המותר לעשות כל מלאכה וכו' יעו"ש. המלים 'רבות בנות' הוא לשון מליצה כלשון הכתוב (משלי ל"א, כ"ט) רבות בנות עשו חיל וגו'. וכאן הכוונה הרבה נשים. ועיין עוד מצפ"ת דף צ"א ד"ה לאחר. יב"ן.]

שאלה מהקהל: אבל בכל אופן, ישנם אנשים המדליקים קודם אמירת סדר קדושה?

בספר ראשית חכמה [פרק י"ג, שער היראה] העלה את מסכת גיהנם, שזהו מדרש חז"ל אשר מתאר את הגיהנם, באופן מפחיד. ישנם שם דברים מבהילים. כתוב שם בזה"ל, אמר רבי יהושע בן לוי, פעם אחת הייתי מהלך בדרך, ומצאני אליהו הנביא זכור לטוב. אמר לי, רצונך שאעמידך על שער גיהנם? אמרתי לו, הן. הראני בני אדם, שתלויים בחטמיהם, ובני אדם שתלויים בידיהם, ובני אדם שתלויים בלשונותם, ובני אדם שתלויים ברגליהם וכו'. והראני בני אדם שתלויים בעיניהם. והראני בני אדם, שמאכילים אותם בשרם. ובני אדם, שמאכילים אותם גחלי רתמים. ובני אדם יושבים חיים, ותולעים אוכלים אותם וכו'. בקיצור, מבהיל מה שכתוב שם במסכת גיהנם. כל אחד נענש להיתלות באבר שחטא בו.

אותו תלמיד הגר"א למד את מסכת גיהנם, ומרוב פחד הוא נהיה חולה. הדבר השפיע עליו. הגר"א בא לבקרו, ושאל אותו מה קרה? ענה התלמיד, כבוד הרב, למדתי מסכת גיהנם, וזה פחד פחדים.

תשמעו מה הגר"א ענה לו. תדע לך, שכל מה שכתוב שם, אמת ויציב הוא. ולא זו בלבד שזו האמת, אלא שזה לא כל האמת. אלא האמת, שזה הרבה יותר גרוע.

הרמב"ן אומר בהקדמה לספר איוב, שרגע אחד בגיהנם, יותר גרוע משבעים שנה של יסורי איוב בעולם הזה. שמעתם?

כל מה שכתוב שם, נכון.

אלא מאי – הוסיף הגאון, בשמים יש דבר אחד, שערכו גבוה מאד. דבר זה נקרא "יסורים". כתוב בגמרא – זה במסכת ערובין – שכאשר אדם מכניס ידו לכיסו, כדי להוציא שלש אגורות, ויצאו לו שניים, והוא צריך להכניס ידו פעם נוספת, אלו הם כבר יסורים. כל דבר פעוט, זה יסורים. ק"ו יסורים יותר גדולים.

וכ"ש [אם] תפרו לו בגד, והוא לא מרוצה ממנו, אלו יסורים. אדם קנה איזה בגד, והוא אינו מתאים לו, תפרו בגד אחר, והוא שוב הפעם צריך לחזור. יסורים קטנים, אפילו הדברים

הקטנים האלה, זה מכפר הרבה. בקיצור, אל תדאג.

בשמים, יסורים קטנים ביותר, מכבים הרבה. לכן אמר הגר"א לתלמידו, אינך צריך לדאוג. אמנם כל מה שכתוב על הגיהנם, נכון הוא. אבל מעט יסורים, מכבים הרבה.

נמצא מצד אחד, אם האדם מקבל יסורים, שיקבלם באהבה, שידע לו כי הדבר מנקה לו, מקוזה הרבה, מיקל הרבה מן החוס שלגיהנם. אולי אפשר לצרף כאן את מה שאחז"ל, תלמידי חכמים אין האש של גיהנם שולטת בהם. ואכמ"ל.

השם ברוך הוא ישמרנו ויצילנו, ויציל כל ישראל, כפי שאנחנו מתפללים בברכות השחר, שתצילנו היום ובעל יום ויום וכו' ומדינה שלגיהנם. אומרים כך בכל יום, כי כנראה כבר גם בעוה"ז שלנו ישנו גיהנם, אנשים סובלים בגיהנם. כגון שכתוב לגבי כעס, כל הכועס כל מיני גיהנם שולטין בו [נדרים דף כ"ב ע"א]. וכבר הבאנו קודם את מ"ש בספר לשם שבו ואחלמה. אנו מבקשים מהקב"ה, שיציל אותנו מכך.

וכפי שאמרנו, חשוב מאד לעורר ולהנהיג את העניין הזה, להאריך באמירת ויהי נועם וסדר קדושה במוצש"ק, ובזכות כך הקב"ה יקיים עלינו מקרא שכתוב [תהלים צ, י"ז] וְיִהְיֶה נֶעֱמָ אֲדָנִי אֱלֹהֵינוּ עָלֵינוּ וּמַעֲשֵׂה יְדֵינוּ כֹּנֶנָה עָלֵינוּ וּמַעֲשֵׂה יְדֵינוּ כֹּנֶנָהוּ, אכ"ר.

שאלה מהקהל: לפי הרי"ף, איך היו מדליקים נר של הבדלה?

תשובת מרן שליט"א: ראיתי שעונים על השאלה הזאת, כי כיון שזה לצורך מצוה, אזי הדבר מותר. ועיין ערוך השלחן סי' רצ"ט סעיף כ"ג, ופסקי תשובות הערה 135 בשם שו"ת יבין ובוועז, הרמ"ק ותורת שבת. נפקא מינה גם לנר חנוכה, שמנהגינו להדליק קודם ההבדלה.

וכשם שהבדיל המקום ברוך הוא בין קודש לחול וכו' כך יבדילנו ויצילנו מכל מיני משחית ומכל מיני פורעניות, ויזכינו בקרוב לראות בית קדשנו ותפארתנו בנוי לתלפיות, אכ"ר.